

UDK 821.163.4(497.6).09
82.09

Primljeno: 01. 06. 2020.

Stručni rad
Professional paper

Melida Travančić

IDENTITET I GRANICA U ESEJIMA DŽENANA KOSA

(Dženan Kos: *Od Đerzeleza do Levenfelda: Eseji o književnom djelu Ive Andrića*, Centar za kulturu, Travnik, 2019.)

Bosanskohercegovačka kritička i akademska zajednica nerijetko iskazuju potpunu ravnodušnost spram ionako rijetkih knjiga koje zbiraju književnokritičko ili književnoteorijsko promišljanje književnosti. Jedna od takvih knjiga je *Od Đerzeleza do Levenfelda: eseji o književnom djelu Ive Andrića* Dženana Kosa. Tematsko područje koje obuhvata esej je veoma široko pa je stoga možda i najteže definirati ovu književnu vrstu. Njegova otvorenost i hibridnost nudi, međutim, okvir za smještanje i govor o svijetu koji živi jednu od najvećih kriza čovječanstva. Riječ je po prilici o žanru koji iskazuje iznimnu otpornost u odnosu na nove diskurzivne forme (ma šta da mislimo o njima) poput internet kolumni, blogova i sl.

Vrijedi ponoviti da Solar esej ubraja među najvažnije književno-znanstvene vrste, a Lukač naglašava da je esej istinska i duboka kritika. Esaj traži autora koji kritički promišlja i ima teorijsko obrazovanje o stvarima o kojima piše, obrazovanje za interpretaciju djela, za specifične teme ili aktualne društvene pojave. S druge strane, poetika eseja naglašava autorovu slobodu u prepoznavanju i opserviranju problema. Vrijeme koje živimo je vrijeme vraćanja književnosti samoj sebi, ali to nije više hermetičko povlačenje, nego hermeneutičko mirenje svega sa svime. Odnos svijeta znakova i svijeta stvarnosti takav je da dolazi do brisanja granica između fikcije i faksije, svijet neminovnih pomjeranja i prekoračenja (i žanrovskih) granica.

Knjiga Dženana Kosa pokazuje da se esaju posvećuje pažnja i od mlađe generacije književnih poznavalaca. Naslovom, odnosno podnaslov, sasvim jasno je imenovan

žanr, čime su razriješene eventualne dileme oko prirode teksta. Autor s početka, u *Predgovoru*, naglašava da su ovi tekstovi nastajali raznim povodima proteklih desetak godina, kao prigodni referati za naučne konferencije u BiH i inostranstvu. Tekstove povezuje „nastojanje kritičke interpretacije književnog djela Ive Andrića u širem smislu, odnosno nastojanje književno-kritičke analize njegovih likova u užem smislu“ (str. 7). Ipak, dubinska motivacija za nastanak knjige opisana je u posljednjem eseju:

Bosanskohercegovačko društvo je izrazito podijeljeno društvo. Ništa bolja situacija nije ni u pogledu književne zajednice u zemlji. Interpretacija Andrićeva književnog djela najjasnije nam ukazuje na zidove koji su u bh. društvu izgrađeni u posljednjih 20-ak godina. Andrićevo pisanje postalo je predmet javnih rasprava, kafanskih priča, pa i vjerskih govora, bez da se u svim tim diskursima uzeo u obzir književni tekst i kontekst. Zapravo, iz perspektive stereotipa izgrađenih tokom godina ideološkog izivljavanja, arhaičnog pozitivizma, nerijetko se su i upućeniji čitaoci našli u nedoumici da pomisle kako Andrić o kojem se govori nije isti onaj Andrić kojega su čitali, već neki novi, tuđi Andrić, nosilac ideoloških matrica i pomodni pisac pamfleta u službi neke više sile ili sistema. (str. 84)

Kos namiruje osnovni postav eseja – autorsko promišljanje, ali i sposobnost (tekstualnog) oblikovanja i misaone razrade problema. Na početku svakog teksta imamo jasan stav autora, detekciju izvora problema o kojem piše, potom argumentovano izlaganje i zaključivanje. Autor uvijek ide korak dalje od onoga što je već poznato, ide naprijed u komunikaciji s već kazanim o konkretnoj temi, afirmirajući slobodno, kritičko mišljenje, a ne samo ponavljanje onoga što su prethodnici već uočili. Knjiga donosi četiri eseja. Započinje interpretacijom *Puti Alije Đerzeleza*, a završava jednom od „najkontroverznijih Andrićevih pripovjedaka“ *Pismom iz 1920.*, s fokusom na lik Maksa Legenfelda. Između su eseji *Međuratne pripovijetke I. Andrića: ciklus traganja za identitetom* i „*Na Drini ćuprija*“ *I. Andrića: narativna povijest artikulacije*. Autor traga, istražuje i reagira na značajna mjesta u Andrićevom književnom djelu, iznosi svoja zapažanja i spoznaje, tumači tekst i postupke likova, referira na ranije interpretacije, čini osvrt na sve do čega iščitavanjem dolazi, zaključke potkrepljuje citatima kako iz Andrićeva djela, tako i iz širokog korpusa kritičke literature, donoseći mjerodavne preglede o onome što se pisalo o temi koju istražuje. Kos poznaje literaturu i kreativno je koristi u formuliranju vlastitih argumenata. Usmjeren je na tekst i njegovu interpretaciju, ali iskazuje i zavidno poznavanje teorija od dekonstrukcije, psihoanalize, teorije identiteta, kulturalne teorije do imagologije i poetike prostora. Ne manjka mu ni informacija o izvanknjiževnom kontekstu, o historiji, politici, filozofiji, religiji, društvenim i

kulturalnim fenomenima, što su sve pretpostavke za širokozahvatni esejistički pristup kojim se nastoje predstaviti veze između književnosti i zbilje, historije i ideologije.

U uvodnom eseju *Povijest ljudskog udesa: Morići u „Putu Alije Đerzeleza“ I. Andrića*, Kos se bavi dvjema poznatim istinama o braći Morića: povijesnom i tradicijskom. Naime, nakon bune nastaju dva narativa o Morićima: prvi i „zvanični“ koji oblikuje vlast, prema kojem su Morići odmetnici i otpadnici, i drugi koji nastaje u narodu i ostaje u kolektivnoj memoriji predstavljajući Moriće kao junake koji su se pobunili protiv korumpirane osmanske vlasti i to platili životom. Kos se ne opredjeljuje za jednu od dvije 'istine'. Glavni dio rada posvećen je Andrićevim Morićima, tj. načinu na koji on gradi priču onkraj povijesnih i memorijalnih istina. Njegova je priča svijet marginalnih i često zaboravljenih pojedinaca limitiranih ljudskom nemoći nasuprot zla i nesreće. Ista fokusiranost karakterizira i sljedeći esej *Međuratne pripovijetke I. Andrića: ciklus traganja za identitetom* koji, također, posmatra rubne identitete i marginalne skupine, ljude koji nisu nosioci velikih historijskih promjena nego su na različite načine njegove žrtve. Pripovijetke koje istražuje su izdvojeni primjeri koji naglašavaju egzistencijalno stradanje pojedinca, a u prvom planu su identiteti fratara, fatalne žene (*Trup*), žene osvetnice (*Anikina vremena*), žene lakog morala (*Mara milosnica*), a tu je i lik Veli-paše čiji identitet je jedan od najkompleksnijih u međuratnim Andrićevim pripovijetkama. Dotiče se i identiteta vlasti, policijsko-kriminalnom identiteta, identiteta hajduka, ratničkog, etno-religijskog i identiteta umjetnika. Na koncu, Kos konstatira da:

Junak Andrićeve međuratne pripovijetke žrtva je niza traumatičnih događaja čiji je vrhunac davno prošao i koji u trenutku pričanja dobivaju svoj konačni oblik. (...) Andrićeva priča međuratnog ciklusa je (pri)povijest o pojedincu - otpadniku od izvjesnog ustaljenog društveno-kulturnog obrasca i(li) prakse koji, potisnut na marginu društvenih zbivanja, kreira svijet novih pojedinačnih identitarnih zbivanja i time, zapravo, provocira pretpostavljeni centar. (str. 35, 42)

Kos oprezno pristupa odabiru metodologije, propituje postojeće teorije, uočavajući da je korpusu tema koje analizira književna kritika većinom pristupala pozitivistički i sa ideološkim predušljajem. Zaključuje da takva kritička mjerila nisu bila dostatna za razumijevanje procesa u kojem se „cjelovitost identiteta pretvara se u iluziju, a pluralni (inter)kulturalni identitet nameće se kao jedini mogući prostor individualnih (re)kreacija sadržaja čovjekova života“ (str. 42-43).

U trećem eseju *„Na Drini ćuprija“ I. Andrića: narativna povijest artikulacije* fokus je na posljedicama koje na Andrićeve likove ostavljaju promjene (smjene) historijskih, kulturalnih i civilizacijskih obrazaca. Andrićeva slika austrougarske

okupacije je ono što Kosa prvenstveno zanima. Andrićevi likovi u tom su kontekstu vazda u poziciji *drugog* i nose u sebi snažnu želju da pređu, da se oslobode te granice između *drugog* i sebe, uvijek u poziciji da propituju i prekoračuju prostore kako one u sebi, tako i one oko sebe, što njihove identitete čini tranzitivnim i hibridnim. Na tom tragu roman *Na Drini ćuprija* se „nadaje i kao osobena narativna povijest artikulacije bosanskohercegovačkog prostora i u njemu nastanjenih identiteta“ (str. 75).

Posljednji eseji *Poetika ratne traume* i „*Pismo iz 1920.*“ koncentriran je na traumatična isustva (i individualna i kolektivna) dvadesetog stoljeća. Kos se ovdje ne zadržava samo na Andrićevim likovima nego svoju analizu proširuje i na druge pisce (Selimović i Sušić). Zanima ga na koji način tri značajna autora reprezentiraju traume drugih i u kojoj mjeri one ostavljaju trajne posljedice te kako su prevladane (ako jesu) posredstvom umjetnosti, odnosno književnosti. Kos u interpretaciji poseže za psihoanalitičkim ključem uočavajući poveznicu među centralnim likovima u djelima ovih pisaca: oni ne pronalaze način da se oslobode traumatične prošlosti te se „povlače“, otuđuju. Tako još jednom ovjerava intraliterarnu povezanost bosanskohercegovačkih kanonskih pisaca u prostornom, vremenskom i identitetskom smislu. K tome, prepoznatljive su i njihove poveznice sa širim povijesno-diskurzivnim konjunkturama. Trauma, rat i mržnja nisu inherentni samo Bosni, nego su prisutne svuda, to su univerzalne kategorije (slučaj Maxa Levenfelda).

Dženana Kos donosi jednu novu dimenziju čitanja Andrićeva djela. Mađarski pisac svjetskoga glasa Gyorgy Konrad konstatira da esej treba biti namijenjen „običnim smrtnicima“. Kosova knjiga upravo je to, dostupna svim čitateljima, pisana sa lakoćom pa se tako i razumijeva. Prohodnost kroz tekst nikada, međutim, nije na uštrb stručne kompetencije autora, što ove eseje preporučuje širokom recepcijskom krugu, od onih „običnih“ ljubitelja književnosti do onih čiji je profesionalni status vezan za društveno-humanističke discipline.

Adresa autorice
Author's address

Melida Travančić
JU Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj
travancicmelida@gmail.com